

Muzikinis ugdymas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–XIX amžiuje. Bažnyčių mokyklos

LAIMA BUDZINAUSKIENĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08015 Vilnius

El. paštas: laimab72@gmail.com

Straipsnyje aptariamas muzikinis lavinimas įvairiose Lietuvos ugdymo įstaigose XVIII a. pabaigoje–XIX amžiuje. Pagrindinis publikacijos objektas – bažnyčių mokyklos, bursos, vargonininkų rengimas dvarų mokyklose, pedagoginėse seminarijose, kursuose. Tyrimo tikslas – atskleisti bažnyčių muzikantų rengimą bei bažnytinių mokyklų veiklą minimu laikotarpiu Lietuvoje ir bendrame Vakarų Europos muzikinio ugdymo kontekste. Publikacijoje apžvelgiamos dvarų mokyklos, muzikos mokymas pradžios, kitose bendro lavinimo mokyklose, turėjusiose tiesioginį ryšį su muzikavimu bažnyčiose. Muzikinis ugdymas Lietuvoje gvildenamas taikant istorinį aprašomąjį metodą. Straipsnyje pateikiama naujai surasta archyvinė medžiaga, analizuojama mokslinė literatūra ir šaltiniai, susiję su pagrindiniu publikacijos objektu.

Raktažodžiai: Lietuva, XVIII a. pabaiga–XIX amžius, muzikinis ugdymas, bažnyčių mokyklos, bursos, kursai, vargonininkai

---

Muzikos pedagogikos plėtra Lietuvoje, kaip ir viso muzikinio gyvenimo pakilimai ir nuopoliai, priklausė nuo istorinių sąlygų kaitos, mecenatų bei vietinių muzikų aktyvumo. Dar XVIII a. pabaigoje dauguma šalies dvaruose bei bažnyčiose muzikavusių kolektyvų buvo trumpai pasimokę, „daraktorių“ mokyklas baigę ar savamoksliai. Šviesuliais ir sektinu pavyzdžiu vietiniams muzikos mėgėjams dažnai tapdavo iš užsienio samdomi muzikai. Be to, praktiški pedagoginiai užmojai dvaruose ir bažnyčiose rasdavo tiesioginę išraišką – patyrę orkestrų ir kapelų nariai mokydavo naujokus. Minimo laikotarpio Lietuvoje dar ilgai gyvavo šis „uždaras“ muzikinio lavinimo būdas. Tai buvo naudinga konkrečiam kolektyvui ir jo mecenatui, o vėliau suteikė apčiuopiamos naudos ir kraštui – siauroje erdvėje puoselėjamas muzikinis lavinimas nuosekliai peraugo į visą Lietuvą apimančią muzikos mokyklų tinklą.

Lietuvos muzikinį ugdymą tikslinga analizuoti siejant jį su krašto politine, ekonomine, kultūros bei švietimo situacija, mokyklos ir pedagoginės minties ypatumais. Svarus indėlis Lietuvos mokyklų muzikos ir muzikinio lavinimo raidoje priklausė Edukacinei komisijai, 1773–1803 m. veikusiai Lietuvoje. Ši komisija buvo viena pirmųjų Vakarų Europos valstybėse, pradėjusi pasaulietiniais pagrindais tvarkyti švietimo reikalus (kaip žinia, Edukacinei komisijai buvo pavaldžios net bažnyčių ir vienuolynų mokyklos). Po dviejų Abiejų tautų Respublikų (Žečpospolitos) padalijimo (1793) Edukacinės komisijos veikla sutriko. Prijungus Lietuvą prie Rusijos imperijos (1795), švietimo reikalams tvarkyti 1797 m. buvo sudaryta Lietuvos edukacinė komisija (egzistavusi iki 1803 m.), tačiau pastaroji nesiėmė išlaikyti mokyklų, todėl pradžios mokyklos vėl buvo sugrąžintos parapijoms, o likusios – vienuolynams. Edukacinės

komisijos nurodymu Lietuva buvo suskirstyta į tris gubernijas – Vilniaus, Kauno ir Gardino. XIX a. pradžioje švietimo sistema pertvarkyta ir Rusijoje: visa imperija buvo padalyta į 6 mokymo apygardas, kurioms vadovavo universitetai (buvo išskirta Vilniaus apygarda, kuriai vadovavo Vilniaus universitetas).

Edukacinė komisija reformavo visą mokyklų tinklą stengdamasi įvesti vientisą švietimo sistemą. Atsirado tripakopė mokymo struktūra: apygardos mokykla – 6-ųjų klasių, pavaldi Vilniaus universitetui (po 1803–1804 m. reformos pervadinta į gimnaziją), apygardėlės mokykla – 3-jų klasių, pavaldi apygardos mokyklai (vėliau pervadinta į apskrities mokyklą) ir paprinė mokykla – 4-ųjų klasių (pradžios mokyklos tipas). A. Šidlausko duomenimis, 1773–1794 m. Lietuvoje jau buvo 451 paprinė mokykla¹.

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, ilgai vyravo religinė muzikinio ugdymo pakraipa. Muzikos mokymas buvo orientuotas į specifines, su bažnyčios apeigomis susijusias, reikmes ir apsiribojo dažniausiai giedojimo mokymu. Vis tik XIX a. Lietuvoje jau susirūpinta visuotiniu bendruoju muzikiniu ugdymu: nuo šiol muzika ir jos mokymas pamažu ima prarasti praktinį taikymo aspektą, „išskeliama estetinė, socialinė, dorovinė bei psichologinė muzikos mokymo reikšmė, pripažįstama muzikos svarba bendrajam ugdymui“².

XIX a. Lietuvoje visose ugdymo įstaigose vaikai dainuoti (giedoti) buvo mokomi atmintinai arba iš klausos. Paprinių mokyklų mokymo programose muzikos, kaip atskiros disciplinos, tvarkaraščiuose nebuvo, tačiau tarp pamokų minimas religinis mokymas ir katekizmas (kaip žinia, per šias pamokas vaikai ir buvo mokomi giedoti)³. Buvo suvokta, kad tobulinant giedojimą ypač svarbu jau pradiniam muzikos mokymo etape mokyti vaikus skaityti iš natų užrašytą muziką, tačiau vis tik pradinių mokyklų mokinius mokyti notacijos bei solmizacijos sistemos dar buvo pernelyg sudėtinga. Su muzikos rašto pradmenimis buvo susipažįstama tik dvarų orkestrų ir bažnyčių mokyklose.

Dėmesys vaikų muzikiniam ugdymui pradinėse mokyklose atspindi ir mokytojus rengusių pedagoginių seminarijų programose⁴. Pirmoji pradžios mokyklų mokytojų seminarija buvo atidaryta Vilniuje 1775 m. (veikė iki 1782 m. ir išleido apie 150 mokytojų bei vargonininkų; 1783–1797 m. prie Vilniaus universiteto įsteigta seminarija rengė vidurinių mokyklų mokytojus)⁵. Imperatoriškajam universitetui globojant, 1819 m. buvo įkurta Pedagoginė seminarija, kurioje buvo mokoma „bažnytinio giedojimo ir vargonavimo, pastarajam skiriant net 2–4 valandas kasdien“⁶ (1833 m. ši seminarija buvo perkelta į Vitebską).

Pedagoginėse seminarijose būsimų mokytojų muzikiniam ugdymui skiriama daug dėmesio: čia buvo mokoma solfedžiavimo ir muzikos teorijos pagrindų, chorvedybos, bažnytinio giedojimo, grojimo klavikordu. Įdomu pastebėti, kad seminarijų auklėtiniai sąmoningai buvo rengiami ne tik mokytojo, bet ir vargonininko darbui – juk paprines mokyklas išlaikė klebonai, o šie buvo suinteresuoti visapusiškai išsimokslinusių ir naudingų pedagogu. Neegzistuojant vargonininkų mokykloms, gauti tokį vargonininką buvo labai sudėtinga, todėl seminarijoje rengiamas „vargonininkas“ buvo net labiau vertinamas negu būsimas mokytojas.

¹ A. Šidlauskas, *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, V., 1981, p. 89.

² S. Jareckaitė, *Muzikinis ugdymas Vakarų Europoje ir Lietuvoje*, Klaipėda, 2006, p. 123.

³ J. Stankevičienė, *Muzikos mokymo įstaigos Lietuvoje, Lietuvos muzikos istorija*, I knyga: Tautinio atgimimo metai 1883–1918, V., 2002, p. 157.

⁴ J. Račkauskas, *Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.*, V., 1994, p. 114.

⁵ Rusijoje pirmoji seminarija atidaryta 1779 m. prie Maskvos universiteto.

⁶ V. Landsbergis, *Vargonininkų gadynė, Pergalė*, 1976, Nr. 9, p. 151–156.

Vidurinio mokslo jaunimas siekė gimnazijose bei realinėse mokyklose. Jau XIX a. pabaigoje Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) veikė vienuolika gimnazijų (4 – Kauno, 3 – Vilniaus ir 3 – Suvalkų gubernijose) bei dvi realinės mokyklos. Kiekviena gimnazija turėjo chorą, o dažnai ir orkestrą, kurie koncertuodavo bažnyčiose, pasirodydavo įvairių švenčių metu ar moksleivių vakarėliuose.

Vakarų Europoje pagrindinė XIX a. dvasinė raiška – romantizmas – pasižymėjo trimis muzikos ir muzikinio ugdymo kryptimis: profesionalų, mėgėjų ir bendrąja. Suintensyvėjo sistemingas muzikų profesionalų rengimas, ima sparčiai kurtis konservatorijos (1804 m. – Bolonijos, 1811 m. – Prahos, 1821 m. – Vienos ir Varšuvos, 1843 m. – Leipcigo, 1862 m. – Peterburgo, 1866 m. – Maskvos ir kitos), muzikos katedros universitetuose. Daugelyje to meto Europos šalių mokyklų ryškėja nauja muzikinio ugdymo tendencija: muzikos pamokose akcentuojamas emocinis-estetinis muzikos poveikis, keliamas klausimas apie liaudies dainavimo tradicijų išsaugojimą. Atsiranda naujos muzikinės veiklos rūšys: muzikos klausymas, instrumentinis muzikavimas. Tarp miestiečių pradėjo plisti muzikinis išsilavinimas, anksčiau buvęs svarbiu aristokratijos estetinio išprusimo požymiu.

Aptariamo laikotarpio Lietuvos ugdymo įstaigose įgyvendinti šiuos tikslus ir siekius buvo dar per daug sudėtinga. Nepaisant pedagoginės minties pakilimo XIX a. I pusėje, netrukus vėl susiduriama su istorinėmis kliūtimis: 1863 m. uždrausta lietuviška spauda, uždarnos paprinės mokyklos. Vien Žemaičių vyskupijoje buvo uždaryta 150 mokyklų (o valdžios išlaikomų – 50). Iš mokyklų pašalinti visi ne rusų kilmės mokytojai. Į jų vietą atvežta būsimų pedagogų – dažniausiai buvusių pravoslavų dvasinių seminarijų auklėtinių. Mokytojų stygių bandoma kompensuoti steigiant mokytojų seminarijas Molodečne (1864), Veiveriuose (1866–1918), Panevėžyje (1872–1917). XIX a. II pusėje paprinėse mokyklose jau mokoma ne tik rusiškai skaityti, rašyti, bet ir giedoti pravoslaviškas giesmes. Muzikinio ugdymo, pagrįsto lietuvių tautinėmis dainomis, pradmenis randame slaptosiose mokyklose (nelegaliose kaimo pradžios mokyklose, Lietuvoje veikusiose iki 1904 m.)⁷.

Akivaizdu, kad XIX a. Lietuvos pradžios, apskrities mokyklose ir gimnazijose nebuvo nuoseklios muzikinio ugdymo sistemos. To siekti buvo įmanoma tik privačia iniciatyva veikusiose ir muzikinį ugdymą plėtojusiose dvarų, bažnyčių mokyklose, privačiuose pensionuose.

XIX a. Lietuvos dvarų muzikos mokyklų veikla buvo susijusi ne tik su dvarais, bet ir su bažnyčia. Dvaro mokyklos auklėtiniai buvo ruošiami muzikuoti dvaro kapeloje ir rezidencijai priklausiusioje bažnyčioje (čia giedoti ar groti kuriuo nors kapelos instrumentu, vargonuoti). Svarbų vaidmenį Lietuvos muzikiniam švietimui suvaidino grafų Pšezdzeckių, Zabielių, kunigaikščių Oginskių dvarai ir greta jų steigiamos muzikos mokyklos. Muzikais norėję tapti ir dvarų mokyklose besimokę jaunuoliai gyvendavo dvarui priklausiusiame pastate, gaudavo visą išlaikymą, drabužius ir maistą. Už visa tai atsidėkodami mokiniai giedodavo dvaro bažnyčios chore, kartais net dirbdavo skubius lauko darbus. Baigę mokslus ir pradėję groti instrumentinėje kapeloje, jaunuoliai gaudavo nemenką algą, geresnį maistą ir puošnią orkestro uniformą. „Viena pirmųjų tokio tipo mokyklų (uždaryta 1831 m.) buvo Ignoto Marikonio Salų dvare. <...> Panašios mokyklos veikė didžiuosiuose grafų Tyzenhauzų dvaruose: 1874–1883 m. – Aknystoje (dab. Latvija) ir 1877–1883 m. Pastovyse (dab. Baltarusija)“⁸.

⁷ Apie muzikinį ugdymą slaptosiose mokyklose žr.: A. Petrauskas, *Muzikinis švietimas Lietuvos mokyklose iki Pirmojo pasaulinio karo*, V., 1996.

⁸ J. Stankevičienė, Muzikos ir orkestro mokyklų kūrimosi dvaruose pradžia, *Lietuvos muzikos istorija*, I kn., p. 162–163.

Ryškiausias Lietuvos dvaro mokyklos pavyzdys yra Rietavo mokykla, priklausiusi kunigaikščiui Bogdanui Oginskiui (1848–1909)⁹. B. Oginskis ir jo brolis Mykolas (1849–1902) daug keliaudavo po užsienio šalis, ne kartą matė ir girdėjo kitų didikų rezidencijose muzikavusius instrumentinius kolektyvus. Apie orkestro subūrimą Lietuvoje broliai tegalėjo pasvajoti – juk čia beveik nebuvo profesionalių muzikų. Kunigaikštis B. Oginskis net svarstė galimybę į savo dvarą atsivežti orkestrą iš užsienio, tačiau laikui bėgant buvo rastas geresnis bei pigesnis sprendimas – į Rietavą pakviestas dirbti muzikos mokytojas, buvęs aktyvus 1863 m. sukilimo dalyvis Juozas Kalvaitis (1842–1900?), Varšuvos muzikos instituto direkcijos rekomenduotas kaip geras vargonininkas ir pianistas, sugebantis organizuoti chorą bei orkestrą. Įsteigus mokyklą 1873 m., šio pedagogo dėka Rietavo dvare išaugo būrys muzikantų. Po kurio laiko į Rietavo dvarą atvykęs dirbti kapelmeisteris Josefas Maszekas (?–1927) čia jau rado nemažai jaunuolių, pramokusių groti įvairiais muzikos instrumentais. Tai, kad Rietavo dvaro muzikinį kolektyvą vis papildydavo mokykloje puikų išsilavinimą gavę mokiniai, o instrumentinė kapela netrukus tapo puikiu simfoniniu orkestru, liudija įspūdingas repertuaras¹⁰.

Rietavo dvaro mokykloje buvo mokoma dainavimo, groti styginiais, pučiamaisiais instrumentais, fortepijonu ir vargonais. Mokinių amžius svyravo nuo devynerių iki dvidešimt penkerių metų. Mokslas čia trukdavo nenustatytą laiką – viskas priklausydavo nuo pasirinkto instrumento, mokinio gabumų ar globėjo išteklių. Su stojančiais buvo sudaromos sutartys. Abipusis susitarimas priklausė nuo to, kokią specialybę rinkosi mokinys. „Viena sutartis numatė vargonininko parengimą: šiuo atveju mokslas trukdavo ketverius–šešerius metus, po to moksleivis būdavo įpareigojamas penkerius metus dirbti viename kunigaikščio dvarų ir savo ruožtu parengti du mokinius vargonininko specialybei. Praktiškai baigusieji šį mokymo kursą tapdavo ne vien vargonininkais, bet ir chorvedžiais, orkestro artistais, dažnai išmokdavo griežti net skirtingų grupių instrumentais. Kitos rūšies sutartys būdavo sudarinėjamos su būsimaisiais pučiamųjų orkestro dalyviais, rengtais „keliauninko-triūbininko-muziko“ specialybei. Tuomet mokslas trukdavo trejus–šešerius metus ir moksleiviai net privalomai įvaldydavo ne vieną, o kelis pučiamuosius“¹¹. Panašios sutartys buvo sudaromos ir kitose Lietuvos dvarų mokyklose.

Rietavo mokykloje taikytą mokymą galima lyginti su šių laikų aukštesniosiose muzikos mokyklose naudojamomis programomis. Moksleiviai greta pasirinkto instrumento pamokų dar buvo mokomi diriguoti, giedoti bažnytines giesmes, teorinių disciplinų. Stygininkai, kaip ir šiandienyškiai mokiniai, griežė R. Kreutzerio etiudus, pianistai – C. Czerny technikos lavinimo pratybas, vargonininkai – A. F. Hesse's, W. Volckmaro kūrinis. Teorijos disciplinų mokyta iš S. Moniuszkos ir K. Studzińskiego vadovėlių¹².

Įsibėgėjus veiklai, Rietavo mokykla tiek pagarsėjo, kad Bogdanas Oginskis ir jo brolis Mykolas (Plungės dvare taip pat įsteigęs orkestrą ir mokyklą) sulaukdavo prašymų iš įvairių Lietuvos vietų priimti vaikus mokytis muzikos. Į Rietavą ir Plungę suvažiavo nemažai gabių Lietuvos vaikų. Štai 1888 m. kunigaikštis M. Oginskis pagal rekomendaciją į Plungės orkes-

⁹ Žr.: L. Kiauleikytė, Rietavo muzikos mokyklos istorijos fragmentai (išlikusių dokumentų apžvalga), *Menotyra*, 1995, Nr. 1, p. 35–42.

¹⁰ Rietavo rezidencijos kapelos repertuaro sąrašai, *LVI A*, F1177, ap. 1, b. 5437, p. 25–37.

¹¹ *Ibid.*, p. 35.

¹² L. Kiauleikytė, Lietuvos dvarų muzikos kultūra tautinio atgimimo išvakarėse, *Menotyra*, 1998, Nr. 1, p. 58–62.

tro mokyklą priėmė Druskininkų vargonininko sūnų – trylikametį Mikalojų Konstantiną Čiurlionį (1875–1911). Jis čia mokėsi groti fleita, susipažino su teorinių disciplinų pagrindais. Matydamas, kad M. K. Čiurlionis labai gabus, M. Oginskis patarė jam studijuoti Varšuvoje, žadėdamas materialinę paramą ir puoselėdamas viltį, kad būsime kompozitorius vėliau muzikuos jo dvare.

Lietuvos mecenatai savo iniciatyva gabius dvarų mokyklų mokinius siuntė mokslų tęsti į aukštąsias užsienio mokyklas. Taip jie ne tik kėlė dvaruose ir bažnyčiose muzikavusių kolektyvų meninį lygį, bet ir darė įtaką visai tolimesnei šalies muzikinės kultūros raidai. Dažniausiai jaunuoliai keliaudavo į Varšuvos muzikos institutą (konservatoriją). Stojamiesiems egzaminams būsimus studentus ruošdavo tie patys dvarų mokyklų mokytojai. Štai „1875 m. spalio 1 d. sutartimi J. Kalvaitis išpareigojo tris moksleivius mokyti bažnytinės vargonų muzikos ir grojimo fortepijonu iš natų, kad parengtų juos vargonininko amatui. Žadama mokyti tris kart per savaitę. Kiekviena pamoka truksianti apie valandą. Jei kuris pasirodytų gabesnis, išpareigojama per trejus metus parengti jį tiek, kad konservatoriją baigtų per metus ir gautų diplomą“¹³.

Vis tik ne visi dvarų mokyklas baigusieji pasilikdavo dirbti dvarų kapelose, ne visi į jas grįždavo ir po studijų aukštosiose mokyklose. Neretai buvę auklėtiniai įsidarbindavo karo pučiamųjų instrumentų, kitų bažnyčių kapelose, pradėdavo muzikuoti miestų orkestruose, plėtodavo savarankišką pedagoginę veiklą arba pasirinkdavo visai kitą specialybę.

Nepaisant Rietavo ir Plungės muzikos mokyklų sektino pavyzdžio, kitose XIX a. Lietuvos dvarų muzikos mokyklose mokinių ugdymu ir toliau užsiėmė orkestro vadovas ar vyresni muzikantai (pavyzdžiui, Aukštosios Kirsnos, Apylsukio dvaruose; tikėtina, kad mokyklos buvo ir Varnių, Beržynų, Merkinės dvaruose). Jau minėjome, kad muzikos pedagogikos našta (dažniausiai užfiksuota darbo sutartyje) daugelyje Lietuvos dvarų ir bažnyčių kapelų neretai tekdavo eiliniams muzikams. Vienaip ar kitaip čia išvelgiame kapelų savininkų „merkantiliškus sumetimus“ – juk vietoje parengtas mokinys nieko nekainuodavo. Deja, tokiose „mokyklose“ kiekvienas „mokytojas“ mokė savaip; teorinės disciplinos buvo dėstomos nereguliariai, netaikoma ir jokia mokinių gabumus bei pasiekimus vertinanti sistema. Tačiau tai nebuvo bendra tendencija ir netrukėdė minėtoms muzikos mokykloms išgarsėti.

Būdamos pirmosios pasaulietinės muzikos mokslo įstaigos Lietuvoje dvarų orkestrų mokyklos suvaidino svarų vaidmenį ruošiant būsimus profesionalius Lietuvos muzikus. Yra žinoma, kad Rietavo muzikos mokykloje yra mokėsis kompozitorius, karo kapelmeisteris, Valstybės teatro orkestro artistas, Kauno muzikos mokyklos bei konservatorijos dėstytojas Emerikas Gailevičius (1874–1949), kompozitorius, pirmojo lietuvių vaikų choro ir pirmojo lietuviško karo orkestro įkūrėjas Juozapas Gudavičius (1872–1939), daug puikių vargonininkų ir chorvedžių – Aleksandras Baltikauskas, Vladislovas Krasauskas, Liudvikas Liutikas, Antanas Montvila, kapelmeisterių, pedagogų, atlikėjų – Vilniaus muzikos mokyklos ir konservatorijos klarneto klasės dėstytojas, Vilniaus operos, Filharmonijos ir Radijo komiteto orkestrų artistas Mykolas Ženstavičius, ilgamečiai Valstybės, vėliau – Valstybinio operos ir baletų teatro orkestro artistai Pranas ir Mikas Olšauskai, Adomas Šalkauskas, Mykolas ir Steponas Butkevičiai ir kiti.

Praktinė kryptis, mėgėjiškas XVIII a. Lietuvos bažnytinių kapelų narių muzikavimas daugelyje šių kolektyvų egzistavo kaip sunkiai įveikiama konservatyvi tradicija. Privatūs asmenys (bažnyčių vyresnieji ir mokslo ragavę kapelų muzikai) savo iniciatyva imdavosi bažnytinėms kapeloms priklausiusių mokyklų steigimo. Atidarant bažnytinės mokyklas, svarbi

¹³ L. Kiauleikytė, Rietavo muzikos mokyklos, p. 36.

buvo ir jų teikiama krikščioniška parama: į švietimo įstaigas priimtiems vaikams būdavo suteikiama materialinė globa ir garantija, kad ateityje jie įgis pragyvenimą užtikrinančią kapelos nario profesiją.

XVIII a. viduryje prie didesnių parapijų bažnyčių ir vienuolynų veikė savitos mokymo institucijos, vadinamosios muzikos bursos¹⁴ (pavieniai šių mokyklų pavyzdžiai Lietuvoje jau aptinkami XVII a. pabaigoje). Bursose buvo mokoma giedoti ir groti įvairiais muzikos instrumentais. Čia dažniausiai mokėsi neturtingų tėvų vaikai, našlaičiai ir pamestinukai, todėl šalia termino „muzikos bursa“ (*Bursa Musicorum*) dokumentuose kartais minimas ir kitas pavadinimas – „neturtingųjų bursa“ (*Bursa pauperum*). Mokinių skaičius bursoje neviršydavo dvidešimties. Jaunuoliai, atsidėkodami už mokslą ir išlaikymą, liturginių apeigų metu muzikuodavo su bažnytine kapela¹⁵, o kai reikėdavo, koncertuodavo ir už bažnyčios ribų.

Lietuvos muzikos bursose mokyta nemokamai, o mokiniai dar gaudavo ir visą išlaikymą: maistą prie bendro stalo, pastogę vienuolyno ar bažnyčios nuomojamose patalpose, jei reikėdavo – drabužių ir avalynės. Su būsimu mokiniu būdavo sudaroma abipusė sutartis, kuria bursa įsipareigoja suteikti mokiniui visą išlaikymą, muzikinį išsilavinimą ir darbą konkrečios bažnyčios kapeloje, o priimamas asmuo – būti paklusnus ir pavyzdingas mokinys, doras katalikas. Pavyzdys – Vilniaus Švenčiausiosios Trejybės ir Švenčiausiojo Atpirkėjo Viešpaties Jėzaus (Trinitorių) bažnyčios bursos mokinio Jakobo Leszczyńskiego sutartis, pasirašyta 1810 m.: „Jakóbas Leszczyński įstojo į Antakalnio trinitorių kapelą mokiniu, užrašytas penkeriems metams nuo 1810 m. balandžio 23 d. Gauna vienuolyno išlaikymą, t. y. vienuolyno baltinius, drabužius ir avalynę. Įpareigotas taisyti orkestro instrumentus“¹⁶. Sutartyje esantys priedašai liudija, kad šis mokinys tų pačių metų rugpjūčio 12 d. paėmė jam skirtus batus, rugsėjo 10 d. – dvejus baltinius ir kelnes, lapkričio 20 d. – vėl naujus batus, gruodžio 4 d. – 33 auksinų ir 10 grašių vertės apsiaustą. Akivaizdu, kad dėmesio tik ką priimtam mokiniui tikrai netrūko.

Būsiami bursų mokiniai (dokumentuose vadinami „kandidatais“) buvo renkami iš miesčio ar bažnyčios apylinkių gyventojų. Kai kuriuos jaunuolius, ypač gabius muzikai, į bursas priimti rekomenduodavo aukštas pareigas einantys dvasininkai. Beveik visi mokiniai uoliai laikydavosi pasirašytų sutarties sąlygų ir rūpestingai siekdavo mokslo. Tik maža dalis, neištvėrusi gana griežtos drausmės, nutraukdavo mokslą ir, neturėdama kur prisiglausti, dažniausiai stodavo į kariuomenę. Tiesa, pasitaikydavo ir vienas kitas nepaklusnus ir įnoringas mokinys. „Štai 1781 m. rudenį mokytiis smuikuoti penkeriems metams buvo priimtas Ksaveras Ruchačevskis [Xawery Ruchaczewski – L. B.] <...>. Vienuolyno siuvėjas iš vienuoliško apsiausto visiškai neturinčiam kuo apsirengti jaunuoliui pasiuvo žieminį palatą. Tačiau, pasimokęs vos keletą dienų, dvi savaites Ruchačevskis bastėsi su kareiviais po Antakalnio karčiamas. <...> Kitą pavasarį vyskupas sufraganas jį vėl įkalbėjo tęsti mokslą. Vienuolynas „sūnui palaidūnui“ davė dvi poras gerų batų, granato spalvos žiponą, rudą švarką. Nedaug ko teišmokęs, K. Ruchačevskis po kurio laiko vėl išvyko savais keliais ir niekada negrižo į Antakalnio kapelą“¹⁷.

¹⁴ Lietuvos muzikos bursos turėjo analogišką organizacinį didaktinį pavyzdį Italijoje – muzikos kolegijas (*Collegii di musica*), veikusias nuo XVI a. Venecijoje ir Neapolyje.

¹⁵ 1786 m. sudarytame Vilniaus katedros kapelos narių sąrašė aptinkame dešimt įvairaus amžiaus berniukų – bursos auklėtinių, apeigų metu muzikavusių kartu su vyresniais kapelos nariais (žr.: *LMA RS, VKE, F43-19608*). Vilniaus Trinitorių bažnyčios chore taip pat giedojo bursos mokiniai diskantai ir vyrai „bosistai“ (žr.: *VUB RS, F4-4096*).

¹⁶ Antakalnio kapelos narių sąrašas, *VUB RS, F4-4096*.

¹⁷ V. J. Jurkštas, Antakalnio vienuolyno kapela, *Krantai*, 1992, Nr. 4–5–6, p. 18–24.

Išlikę archyviniai šaltiniai liudija, kad pirmoji muzikos bursos Vilniuje buvo įsteigta prie Šv. Kazimiero bažnyčios (1630–1742 m. čia veikė choras ir instrumentinė kapela, kurioje muzikavo ir bursos auklėtiniai). Vėliau bursos buvo atidarytos prie Vilniaus Šv. Stanislovo ir šv. Vladislavo katedros, Šv. Jonų ir kitų bažnyčių. Žymiausia muzikos bursos Vilniuje buvo įsteigta XVIII a. II pusėje prie Švenčiausiosios Trejybės ir Švenčiausiojo Atpirkėjo Viešpaties Jėzaus (Trinitorių) bažnyčios ir vienuolyno; ji (taip pat ir šioje šventovėje muzikavusi instrumentinė kapela) profesionalumu lygiavosi į Vilniaus katedros kolektyvus. XVIII a. pabaigoje kelios muzikos bursos buvo atidarytos prie dominikonų bažnyčių ir vienuolynų (pavyzdžiui, Ašmenoje, dab. Baltarusija); tikėtina, kad jos veikė ir greta Adučiškio, Kavališkių, Rokitų miestelių bažnyčių.

Muzikos bursos mokymo programa buvo numatyta trejiems metams, tačiau praktiškai auklėtiniai čia išbūdavo iki tada, kai jau galėdavo pradėti groti kapeloje ar patys tapdavo mokytojais. Ši nuosekli mokinių lavinimo ir jų perėjimo dirbti seka atspindi minimų mokymo įstaigų dokumentų terminologijoje: pirmų trejų metų bursos mokiniai vadinti *inscripti*, prsimokę trejus metus – *respectivi* ir galų gale *salariati* – apmokami kapelos muzikantai arba mokytojai. Vidaus tvarka šiose Lietuvos muzikos bursos buvo organizuojama pagal populiarių ir daugelyje mokyklų taikytą tvarkaraštį: 7.30–8 val. – bendra repeticija; 8–9 val. – pamokos su mokytojais; 9–9.30 val. – savarankiškas mokymasis; 9.30–10 val. – giedojimo pamoka; 14–15 val. – pamokos su mokytojais; 17–18 val. – namų darbų atlikimas.

Įdomu pastebėti, kad greta bažnyčių, kurios globojo muzikos bursas, veikusių pradžios mokyklų gabesni mokiniai iš karto tapdavo ir bursos auklėtiniais. Tuo įsitikiname susipažinę su Vilniaus katedros pradžios mokyklos ir kapeloje muzikavusių bursos auklėtinių sąrašais¹⁸.

Didėjant vokalinių-instrumentinių kapelų sudėtims bei įvairėjant atliekamam repertuarui, XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje daugiau dėmesio buvo skiriama ir kapelų narių muzikiniam parengimui: steigiamos naujos, perorganizuojamos jau veikusios muzikos mokyklos. XIX a. bažnyčių muzikos mokyklos jau nevadintos bursomis, nors ugdymo kryptis ir struktūra liko nepakitusios.

Neišlikus patvirtintiems dokumentams, apie kai kurių bažnytinių mokyklų egzistavimą galime spėti tik iš kažkada garsių instrumentinių kapelų veiklos (Slonimo, Gardino, Nesvyžiaus ir kitų). Štai XVIII a. pabaigoje–XIX a. I pusėje repertuaro sudėtingumu ir įvairove garsėjo Užbalių (dab. Baltarusijos) vokalinė-instrumentinė kapela (veikusi iki 1842 m.). Jos vadovas kompozitorius ir dirigentas Michał Kowalewski (gimimo ir mirties datos nežinomos) galėjo vadovauti ir Užbalių bažnyčios mokyklai. Prielaidą, kad ši mokykla egzistavo patvirtina ir tai, jog minimas kolektyvas garsėjo puikiais instrumentalistais bei vokalistais, be to, čia dirbo ir vėliau išgarsėję vietiniai kompozitoriai¹⁹.

Kita vertus, Lietuvos katalikų bažnyčių savarankiška šviečiamoji veikla carų laikais vis intensyviau ribota. Palankesnės sąlygos tęsti pradėtas muzikinio lavinimo tradicijas teliko katedrose ir dvarų rezidencijų kompleksams priklausiusiose bažnyčiose, kur praktinius muzikavimo klausimus sprendė bei juos finansiškai rėmė arba bažnyčių vyresnieji, arba dvarininko šeima. Kai Vilniaus katedroje muzikavusi vokalinė-instrumentinė kapela XIX a. I pusėje pasiekė aukščiausią profesinį lygį per visą egzistavimo laikotarpį, buvo sutelktas dėmesys ir kapelai

¹⁸ Vilniaus katedros pradžios mokyklos tvarkaraščius ir mokinių sąrašus žr.: *LMA RS*, VKF, F43-19841, 19845, 19846; instrumentinės kapelos narių sąrašus žr.: *LMA RS*, VKF, F43-19679.

¹⁹ Plačiau žr.: L. Levinskaitė, XVIII a. pabaigos–XIX a. Lietuvos bažnytinės kapelos ir jų repertuaras, *Menotyra*, 1997, Nr. 2, p. 49–50.

priklausiusiai muzikos mokyklai. Greta kitų veiklos barų 1823 m. įsteigtas Vilniaus katedros Muzikos komitetas rūpinosi būsimų muzikos mokyklos mokinių paieškomis, jų lavinimu, išlaikymu, ugdymo programų sudarymu, „mokytojo“ (kapelos nario) paskyrimu, mokinių sąrašų sudarymu ir pan.²⁰ Katedroje buvo organizuojami ir grigališkojo giedojimo kursai (choralistai per apeigas giedojo iki 1874 m. – kapelos vadovo Stanisława Pieszko (?–1874) mirties; jau minėtoje Rokiškio muzikos mokykloje taip pat buvo mokoma giedoti grigališkąjį choralą).

Vis tik po 1823 m. Vilniaus katedros muzikos mokykloje išsilavinimą gavę jaunuoliai šioje kapeloje dirbo labai trumpai: XIX a. II pusėje vis sunkiau buvo išlaikyti bažnytines kapelas. Iširus šiai ir kitoms bažnyčių kapeloms, čia muzikavę asmenys perėjo dirbti į Vilniaus teatro orkestrą, kituose miestuose veikusių karinius orkestrus, tęsė pedagoginę veiklą miestų mokyklose, privačiuose pensionuose arba ir toliau muzikavo bažnyčiose, tačiau jau be sutarčių ir atlygio.

Lietuvių tautinis atgimimas sutapo su Vakarų Europoje prasidėjusia religinio gyvenimo formų kaita. Iškilio būtinybė atnaujinti bažnytinę muziką, gryninti jos repertuarą, atidaryti kuo daugiau muzikos mokyklų. Kaip žinia, 1867 m. Bamberge buvo įsteigta Šv. Cecilijos draugija, kuri ilgainiui išplėtojo leidybos, kūrybos bei pedagoginę veiklą. Ši draugija siekė tobulinti grojimą vargonais, įvesti giedojimą gimtąja kalba, sugrąžinti į bažnyčių grigališkąjį choralą. Šios nuostatos atitiko Naujųjų laikų dvasią, todėl „ceciliškasis“ judėjimas apėmė daugelį Europos šalių, tarp jų ir Lietuvą.

Nors bažnytinės muzikos meninis lygis vis dar tiesiogiai priklausė nuo mecenato ar klebono pažiūrų ir išsilavinimo, daugelyje aptariamo laikotarpio Lietuvos bažnyčių jau buvo vargonėliai (pozityvai), kuriais dažniausiai buvo pritariama giesmėms. XVIII a. pabaigoje–XIX a. daugiau dėmesio skiriama per apeigas skambantiems vargoninės muzikos intarpams, jų meniškumui bei atlikimo kokybei. Jei iki XIX a. vargonininko pareigas dažniausiai atlikdavo kuris nors kapelos instrumentalistas, mokėjęs groti šiuo instrumentu, arba pagal sutartį samdomas muzikas mėgėjas, tai šio amžiaus viduryje padėtis ėmė keistis. Įvairiuose šaltiniuose minimos puikiai savo amatą išmaniusių vargonininkų, pedagogų pavardės: antai nuo 1868 m. Punske vargonavo Juozas Milaknis, nuo 1874 m. Rietave – Laurynas Ivinskis, nuo 1879 m. Naujamiestyje – kompozitoriaus Česlovo Sasnausko ir dar kelių žymių to meto vargonininkų mokytojas Liucidas Risauskas ir kiti.

XIX a. viduryje vargonuoti buvo mokoma dvarų mokyklose Rietave, Plungėje, Rokiškyje. „Vargonininkų mokymas dvaro mokyklose turėjo fiksuotą mokslo programą bei sistemą, todėl jį galima laikyti pirmuoju sistemingu Lietuvos vargonininkų profesinio rengimo etapu. Diplomuoto lietuvių vargonininko pedagogo J. Kalvaičio bei kitų profesionalių vargonininkų darbas dvarų mokyklose buvo impulsas vargonavimo metodikos raidai“²¹.

Kartais aktyvesni dvasininkai stengdavosi „išmokyti“ neišprususius vargonininkus muzikos rašto, paremdami vargoninės muzikos publikavimą: 1875 m. kunigai J. Grabowskis ir R. Zientarskis trimis tomiais išleido „kantičků“ rinkinius, kitas giesmes bei R. Zientarskio Mišias chorui ir vargonams (lenkų k.)²².

1873 m. grafo Reinoldo Tyzenhauzo dvare Rokiškyje buvo įsteigta Muzikos ir giedojimo mokykla. Tiesa, kryptingai ugdyti vargonininkus čia pradėta tik nuo 1883 m., kai gra-

²⁰ Žr.: Vilniaus katedros „Muzikos komiteto posėdžių protokolų knyga“, LMA RS, VKF F43-19679.

²¹ E. Šeduikytė-Korienė, Lietuvos vargonininkų profesinis parengimas pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, *Menotyra*, 2004, Nr. 1, p. 8–15.

²² Ši kompozicija buvo paskelbta bažnytiniame žurnale *Śpiew Kościelny*, kurį 1886 m. jau prenumeravo apie 100 skaitytojų.

fienės Marijos Tyzenhauzen-Pszezdeckienės (1823–1890), tuo metu gyvenusios Varšuvoje, iniciatyva į Rokiškio dvarą vargonuoti, vadovauti chorui, orkestrui bei mokytojauti (o vėliau ir vadovauti mokyklai) atvyko Prahos konservatorijos absolventas Rudolfas Liehmannas (1855–1904). Mokykloje veikė trys skyriai: vargonų (fortepijono), orkestro ir giedojimo. R. Liehmannas puoselėjo viltį šią mokyklą reorganizuoti į konservatoriją, tačiau grafų ši idėja nesudomino. 1887 m. Rokiškio mokykloje teliko vienintelis vargonų skyrius.

Būsimų vargonininkų mokslas Rokiškio mokykloje truko trejus–ketverius metus. Greta giedojimo, grojimo vargonais bei fortepijonu jaunuoliai buvo mokomi ir teorinių disciplinų: solfedžio, elementariosios muzikos teorijos, harmonijos, muzikos istorijos ir instrumentuotės pagrindų. Vargonuoti buvo mokoma pagal V. Grimo vadovėlį „Vargonų mokykla“ („Škola na organach“). Išlaikę baigiamuosius egzaminus, mokyklos absolventai gaudavo pažymėjimą su antspaudu, garantuojančiu darbą visose Lietuvos bažnyčiose.

Muzikos ir giedojimo mokyklai R. Liehmannas vadovavo iki pat mirties – 1904 m. vasario 14 d. (palaidotas Rokiškyje). Netekusi vadovo mokykla dar tais pačiais metais buvo uždaryta. Per dvidešimt vienerius veiklos metus Rokiškio mokykla parengė apie 200 vargonininkų, instrumentalistų, giedotojų. Šios mokyklos auklėtiniais buvo kompozitoriai Mikas Petrauskas (1873–1937), Juozas Gruodis (1884–1948), Juozas Tallat-Kelpša (1889–1949), Juozas Katelė (1884–1981), nemažai iškilų chorvedžių ir vargonininkų: Petras Vinkšnelis, Matas Milaknis, Kazimieras Diržys ir kiti.

Vis tik Lietuvos provincijoje ir ypač mažose parapijose dar ilgai buvo vargonuojama iš klausos. Motiejaus Valančiaus (1801–1875) duomenimis, XIX a. viduryje dešimtyje apskričių nebuvę natas pažįstančio vargonininko. Juozas Naujalis (1869–1934) užsimena, kad 1880 m. ir vėliau „vargonininkas neturėjo beveik jokio išsilavinimo, retai kuris gaidas žinojo, vargonavo iš atminties, pasirinkdamas paprasčiausias melodijas“²³. Tačiau nereikia pamiršti, kad vargonų menas minimo laikotarpio Lietuvoje tiesiogiai priklausė nuo bažnyčios. Ši sąsaja nulėmė keletą vargonavimo raidos aspektų, tarp jų ir tai, kad apeigų metu vargonininkas buvo priverstas nuolat improvizuoti. Kaip žinia, šis gebėjimas taip pat negalėjęs atsirasti be muzikinio ugdymo, kartais net nereikalaujantis pažinti natas, tačiau nepasiekiamas ir tariamam „daraktoriui“.

„Bažnytinės muzikos situacija sparčiau ėmė keistis, kai iš studijų svetimuose kraštuose grįžo profesiniu požiūriu gerai pasirengę lietuviai muzikai: iš Varšuvos – Juozas Kalvaitis (1874 m.), 1866 m. sukūręs pirmąsias lietuviškas mišias chorui ir vargonams, Mykolas Račas-Racevičius (1882 m.), 1889 m. sukurtų lietuviškų mišių „Po kojų tavo sosto“ chorui ir vargonams autorius, Aloyzas Butkevičius (apie 1885 m.), Juozas Naujalis (1889 m.), Juozas Gudavičius (1898 m.); iš Peterburgo – Juozas Drija-Visockas (1875 m.) ir jau naujesniais laikais iš Rėgensburgo – Teodoras Brazys (1907 m.)“²⁴. Užsienio šalyse profesinį pasirengimą įgiję vargonininkai suteikė impulsą vargonų meno raidai Lietuvoje: minėti asmenys savarankiškai ruošė vargonininkus bažnyčioms, patys komponavo vargonų muziką, mokė lietuviškų giesmių, vargonuodavo apeigų metu. Jų mokinius tai įkvėpė tolimesnėms vargonų studijoms. Prasidėjo „vargonininkų gadyne“²⁵, kurios aukščiausia pakopa yra siejama su J. Naujalis asmenybe bei jo 1892 m. Kaune įsteigtais vargonininkų kursais.

²³ J. Naujalis, *Straipsniai, laiškai, dokumentai. Amžininkų atsiminimai. Straipsniai apie kūrybą* (sudarė O. Narbutienė), V., 1968, p. 63.

²⁴ D. Palionytė, Religinės muzikos keliai ir kryžkelės XIX–XX a. sandūroje, *Menotyra*, 1998, Nr. 4, p. 37–45.

²⁵ V. Landsbergis, Vargonininkų gadyne, *Pergalė*, 1976, Nr. 9, p. 152.

Kadangi Rokiškio mokykla nepajėgė parengti tiek vargonininkų, kiek reikėjo, J. Naujalis vadovaujami vargonininkų kursai buvo reikšmingas faktas visai Lietuvos muzikos kultūrai. „Mokykla neturėjo nei programos, nei vardo: vieni vadino mokykla, kiti – kursais, o dažniausiai buvo sakoma – mokausi ar mokiausi pas Naujalį“²⁶. Čia buvo mokoma vargonuoti, skambinti fortepijonu ir vadovauti chorui. Jau dirbantiems vargonininkams lankyti J. Naujalis kursus buvo patogiau, negu mokytis Rokiškyje: jie galėjo išsaugoti savo darbo vietą ir lankyti užsiėmimus pasirinktinai – nuo 3 mėnesių iki 2 metų, o „pasijutę gali pakenčiamai atlikti savo pareigas, dirbdavo savarankiškai“²⁷. Siekdamas įteisinti kursus J. Naujalis 1908 m. ėmėsi organizuoti vargonininkų draugiją (mokykla įteisinta tik 1914 m.).

J. Naujalis vargonininkų kursus lankė ir baigė daug talentingų muzikų, atlikėjų bei vėliau žinomų lietuvių kompozitorių: Stasys Šimkus (1887–1943), Julius Štarka (1884–1960), Aleksandras Kačanauskas (1882–1959), Nikodemus Martikonis (1887–1957) ir kiti. J. Naujalis mokiniai „plačiai pagarsėjo, jog jų reikalavimas ne tik Žemaičių diecezijose buvo didelis, bet jų buvo pilna Vilniuje, Suvalkijoje, Rusijoje, Amerikoje“²⁸.

Vis tik tenka pripažinti, kad vargonavimo tradicijos, bažnyčiose atliekamas repertuaras ir vargonininkų muzikinis lavinimas XIX a. Lietuvoje labai skyrėsi nuo kaimyninių šalių, ypač tų, kuriose vyravo protestantizmas. Štai Rygoje (Latvija) jau nuo 1864 m. veikė J. S. Bacho draugija, įkurta žymaus vokiečių muziko, Rygos katedros vargonininko bei kapelos dirigento Vilhelmo Bergnerio (1836–1907), kuri nuolat organizavo vargonų, vokalinės-instrumentinės, kamerinės ir simfoninės muzikos koncertus. XIX a. II pusėje didžiuosiuose Latvijos, Estijos bei Rusijos miestuose (Liepojoje, Tartu, Minske, Peterburge ir pan.) buvo įrengti garsių Vokietijos firmų (E. F. Walckerio, W. Sauerio, F. Ladegasto) vargonai; jų koncertuose šių šalių klausytojai susipažindavo su pasauline vargonų muzika bei aukšta atlikimo kultūra. Tuo tarpu Lietuvoje vargoninės muzikos koncertai minimu laikotarpiu dar nebuvo rengiami, o vienas didžiausių instrumentų (63 balsų) buvo pastatytas vietinio vargonų meistro J. Radavičiaus tik 1895 m. (Kauno Šv. apaštalo Petro ir Povilo katedroje). Lėtą Lietuvos vargonininko repertuaro bei atlikimo meno lygio kilimą lėmė uždara parapijų bendruomenės struktūra, konkurencijos tarp vargonininkų stoka bei akivaizdžiai vėluojantis profesionalus muzikinis lavinimas.

Tuo tarpu XIX a. Lietuvos miestų kultūra iškilusios šviesuomenės bei iniciatyvios inteligentijos dėka išgyveno pakilimą. Miestuose muzikos mokyklos pradėtos steigti nesavanaukiškiems tikslams. Beveik visuose pasiturinčių Vilniaus gyventojų namuose atsirado fortepijonas, o kiekviena save gerbianči motina mokė dukras groti, nes tai buvo „geras tonas“. Tačiau muzikos mėgėjų lygis vis dar liko neaukštas – grota kaip papuolė. Vienas iš bandymų taisyti susidariusią padėtį buvo 1838 m. Vilniuje atidarytas pirmasis privatus ponų Rapszewiczių merginų pensionas, kuriame „nuo ryto iki vakaro buvo girdėti skambinamos sonatos“²⁹. Muziko profesija darėsi vis labiau nepriklausoma, o šios srities mokslas palaipsniui tapo visuomeninis. Tam įtakos turėjo ne tik socialinės prielaidos, bet ir vėlyvas praktinis šviečiamųjų idėjų įsigalėjimas. „Šiuos pokyčius lėmė pakilus ir judrus visuomeninis bei kultūrinis gyvenimas, kurio centrai buvo Vilniaus universitetas ir nuo 1785 m. veikiantis miesto teatras. Muzikos švietimui, sistemingam muzikų profesionaliam ugdymui didelės reikšmės turėjo nuo 1802 m. Vilniaus universitete pradėję veikti Johanno Davido Hollando vadovaujami muzikos teorijos

²⁶ J. Naujalis, *Straipsniai...*, p. 153.

²⁷ *Ibid.*, p. 82.

²⁸ J. Žilevičius, Juozas Naujalis, *Muzikos menas*, 1924, Nr. 4, p. 3.

²⁹ G. Puzynina, *W Wilnie i w dworach litewskich* (1815–1843), Wilno, 1928, s. 229.

ir kompozicijos kursai. Juose įgytos muzikos teorijos, kontrapunkto, kompozicijos žinios bei išduodamas kompozitorių diplomai buvo tolesnės muzikų kvalifikacijos pagrindas³⁰. XIX a. II pusės visuomeniniam muzikiniam lavinimui svarų vaidmenį suvaidino tiek Vilniuje, tiek ir visoje Lietuvoje viena po kitos atidaromos viešosios muzikos mokyklos.

Vis tik Lietuvos miestuose išaugusi privačių muzikos mokytojų paklausa ne visuomet buvo naudinga būsimiems muzikams. Lengvo uždarbio siekimas, paviršutiniškumas muzikos pedagogikoje tapo beveik rutina. Antai J. D. Hollando rankraštyje „Pastabos apie muziką Vilniuje“ (1816) minima miestą užplūdusių mokytojų savivalė, nekontroliuojamas jų muzikinis išprusimas. Autoriaus nuomone, aktualius miesto muzikinio gyvenimo klausimus turėtų spręsti įsteigta „Vilniaus muzikų draugija“ (deja, ši idėja taip ir liko rankraščiuose), o iškilusias problemas dėl abejotinos reputacijos pedagogų turėtų aiškintis suburta Egzaminų komisija. Kad ši komisija egzistavo, liudija Vilniaus laikraščiuose spausdinti skelbimai apie vietinius bei iš svetur (Lenkijos, Čekijos, Italijos) atvykusius ir darbo ieškančius muzikos mokytojus: juose tarsi profesinio meistriškumo garantija buvo įrašomas prieraišas – „egzaminuotas universitete“.

Dar XIX a. pradžioje pasigirdę susirūpinusių profesionalų balsai spaudoje netilo ir vėliau. Štai Florianas Miładowskis (1819–1889; vienas žymiausių to meto Lietuvos muzikų, ilgą laiką buvęs grafų Tiškevičių samdiniu) 1860 m. vėl aršiai kritikuoja visą muzikos mokymo padėtį Lietuvoje: „Nors ponas J. orkestre groja obojumi, tačiau geba taip pat mokyti groti fortepijonu. Ponas L. muša timpanėlius, tai ir savo mokinius pavers klavišų mušėjais. Ponas S. niekuo negriežia, tačiau ar tai reiškia, kad neišmokys? Ponas K. kažkada tarnavo kanceliarijoje, dirbo apmokestintu, buvo pasiuntinuku; ne kažin kaip sekėsi. Ką gi – prie muziko duonos! Už tad pamokos pigios...“³¹. Aptardamas Vilniaus muzikos mokyklų padėtį F. Miładowskis pabrėžia įvairių muzikinių tradicijų gausybę – juk tuo metu Vilniuje aršiai rungėsi lenkų bei vokiečių pedagoginės ir atlikėjų mokyklos (Th. Kahli, Seyfferto, F. Thiebi, Dreyschockų ir kitos). Konkurencijos dėka mieste išaugo muzikos mokymo kokybė: esama vadovėlių, visiems prieinamas privatus ar valstybinis mokslas, muzikuoti mokoma jau geresnės kokybės instrumentais. Išpopuliarėjus muzikiniam lavinimui, akivaizdi tapo ir muzikos kritikos bei publicistikos pažanga. Kita vertus, nepaisant muzikos mokyklų gausos, F. Miładowskis neranda pagiriamųjų žodžių bendrai Vilniaus miesto muzikinei padėčiai apibūdinti. Pasak jo, bažnyčiose skambanti sakralinė muzika taip ir liko nepakankamai dvasinga, o pasaulietinė – pernelyg lėkšta. Prieinama prie išvados, jog Lietuvos muzikinio gyvenimo puoselėjimui aktualiausias yra vargonininkų ir aukšto lygio muzikos mokytojų rengimas³². Tai jau kalba ne apie privataus vartotojo lavinimą, o apie visos šalies muzikinio sąjūdžio būtinumą.

Po 1865 m. prasidėjo dar vienas naujas tarpsnis miestų muzikiniame gyvenime, kuris palaipsniui atvėrė miestiečiams kelią į profesionalų muzikinį lavinimą, – atidaromos privačios nemokamos muzikos mokyklos. Štai Vilniuje 1874 m. muzikos mokyklą įsteigė Rusų muzikos draugijos Vilniaus skyrius (čia veikė fortepijono, smuiko, violončelės, pučiamųjų instrumentų bei dainavimo klasės; mokiniai čia mokėsi elementariosios muzikos teorijos, istorijos, turėjo choro užsiėmimus), 1874–1898 m. garsėjo A. Rubiņšteino mokinės A. Spaskajos privati muzikos mokykla, 1894 m. įsteigti K. Pušilovo muzikos kursai ir Z. Jakubovskio

³⁰ V. Bakutytė, Muzikos kritika XIX a. Lietuvoje (iki 7-ojo dešimtmečio), *Lietuvos muzikologija*, 2001, t. 2, p. 92.

³¹ F. Miładowski, *Jeszcze o uprawie muzyki*, *Ruch Muzyczny*, 1860, Nr. 2, s. 23.

³² F. Miładowski, *Organista jako nauczyciel wiejski*, *Ruch Muzyczny*, 1861, Nr. 38, s. 593–599.

muzikos mokykla (pastarojoje dirbti buvo kviečiami tik kvalifikuoti pedagogai, nes ketinta ją reorganizuoti į konservatoriją) ir kitos. 1884 m. dainavimo mokytojas B. Robmanas, remiamas Kauno muzikos draugijos, šiame mieste įsteigė privačią muzikos mokyklą³³.

XVIII a. pabaigoje–XIX a. Lietuvoje veikusios muzikos bursos, dvarų ir bažnyčių muzikos mokyklos, vargonininkų kursai, privačios bei visuomeninės institucijos išugdė daug puikių muzikantų, tapo neatskiriamu šalies kultūrinio gyvenimo reiškiniu. Nors ir kuklios savam laikmečiui, visos šios muzikos mokymo įstaigos turėjo tiesioginės įtakos ne tik uždarytų rezidencijų ar bažnyčiose muzikavusių kolektyvų veiklos raidai, bet ir visam lietuvių nacionalinės muzikos kultūros formavimuisi bei suklestėjimui.

Gauta 2007 12 20
Parengta 2008 01 08

LAIMA BUDZINAUSKIENĖ

Musical education in Lithuania (end of the 18th–19th c.). The church schools

Summary

The development of musical education in Lithuania, as well as rises and declines of all cultural life, depended on changes of historical conditions and activity of patrons and local musicians. In the 18th century, most of musical collectives that played in the seats and churches of the country were in hand of those who studied music for a very short time or finished the “schools” of self-educated teachers. A closed system of exercising, when a school of the seat or church prepared forthcoming members only for their own collectives, emerged later and prolonged in Lithuania, and gave tangible benefits since musical education, cherished in a narrow space, grew into a network of musical schools embracing the whole country.

Attention in the article is focused on church schools. According to the available archival sources certain groups of schools are noted in the paper, – their activities, educational programs, differences and similarities are considered in comparison with seat schools, etc. The preparation of organists in different schools and the classes of organists are analysed individually.

The seat and church schools trained some brilliant musicians. In Lithuania, at the end of the 18th c. and in the 19th c. private and public educational institutions became an important phenomenon in the country’s cultural life. Though modest in the time plane but positively operating, church schools not only raised the artistic level of church musical collectives, but also had a direct influence on the formation and prosperity of Lithuanian musical culture.

---

³³ Plačiau apie privačias muzikos mokyklas žr.: J. Stankevičienė, Privačios muzikos mokyklos, *Lietuvos muzikos istorija*, p. 178–179.